

PARTIZANSKA PESEM IN ZNANOST O LJUDSKI KULTURI

Radoslav Hrovatin

Doslej je bila naša partizanska pesem nasploh označevana kot ljudska pesem, čeprav je ta označba mogla imeti različno vsebino in različen obseg.

Večina javnih delavcev je označbo partizanske pesmi kot ljudske pesmi razumevala razmeroma široko kot ustvarjalnost vseh delovnih slojev, to je kmetov, obrtnikov, delavcev in delovne inteligence, torej po sodobnem političnem pojmovanju.

Raziskovalci ljudske kulture so to označbo pogosto pojmovali nekoliko ožje, kot da je tudi partizanska ljudska pesem izraz samo tradicionalne kolektivne ustvarjalnosti najširših družbenih plasti podeželskega in mestnega prebivalstva. S takim pojmovanjem pa seveda ni mogoče zajeti vseh partizanskih pesmi.

Nekateri književniki, in še zlasti glasbeniki, so videli težišče tvorbe partizanskih pesmi predvsem v umetni, to je individualni ustvarjalnosti, s katero so zajete originalne stvaritve in prevodi na posvojene melodije. Zato so v zbirkah partizanskih pesmi zlasti po osvoboditvi povsem prevladale stvaritve znanih pesnikov in skladateljev, medtem ko so bile v njih anonimne partizanske ljudske pesmi izredno redke.

Zbiranje in raziskavanje ljudskih pesmi na terenu v zadnjih letih je po vsej Jugoslaviji pokazalo, da živi med najširšimi ljudskimi delovnimi sloji na podeželju in v mestih še vedno veliko število variant partizanskih pesmi, napravljenih na podlagi tradicionalnega ljudskega ustvarjalnega procesa — preoblikovanja. Prav tako pa pevci mnoge partizanske pesmi izvajajo stalno v bolj ali manj nespremenjeni obliki, kot so jim jo dali posamezni znani in včasih tudi anonimni tvorci.

Tako bi mogli meniti, da obstajata dve različni vrsti partizanskih pesmi, ki se druga od druge precej razlikuje vsaj glede na njen izvor. Globlje dojetanje partizanskih pesmi pa odkriva spoznanje, da so med različnimi vrstami partizanskih pesmi sicer večje ali manjše razlike, vendar pa so si po svojem splošnem revolucionarnem značaju zelo blizu. Po svoji raznolikosti in pestrosti se vzajemno in skladno dopolnjujejo, tako da med njimi ni mogoče vedno potegniti razmejitvene črte, ki bi jih jasno ločila.

Pri nas je do nedavna raziskavanje ljudske kulture v splošnem in ljudske pesmi posebej slonelo na prepričanju, da je ustvarjalec tako imenovane ljudske kulture skoro izključno kmečko prebivalstvo po-

deželja. K temu so prištevali le še posamezne skupine rokodelcev in obrtnikov iz mest, medtem ko je prevladalo mnenje, da so industrijski delavci in drugi mestni prebivalci popolnoma neproduktivni na področju ljudske kulture.

Kolikor so zbiralci folklornega gradiva zapisali razne pesmi, ki so prikazovale ustvarjalnost posameznikov zlasti iz mestnega življa, so jim izdajatelji pogosto odrekli upravičenost do vključitve v zbirke ljudskih pesmi. Tako je tudi K. Štrekelj izločil iz svoje znamenite zbirke »Slovenskih narodnih pesmi« take, po njegovem mnenju »neljudske« tvorbe in jih je le deloma omenil v »dodatkih nenarodnih pesmi« z začetnimi vrsticami tekstov. Za vsa izločanja posameznih pesemskih tekstov seveda ni bil vedno odgovoren sam Štrekelj, temveč je treba pri tem upoštevati tudi razne težave, ki so mu jih v imenu založbe povzročali nekateri odborniki »Slovenske Matice« in drugi javni delavci tistega časa.

Novejša terenska raziskavanja so pokazala, da živi zelo mnogo teh »nenarodnih« pesmi v nešteti variantah po vsem Slovenskem. Med njimi je več takih, katerih avtorji teksta ali melodije so celo znani.

Prav zato so si nekateri izdajatelji ljudskih pesmi že v prejšnjem stoletju pomagali z označbo »ponarodele pesmi« v primerih, ko je bil avtor »ljudske pesmi« splošno znan pesnik ali skladatelj. To pomeni, da so med ljudske pesmi uvrščali tudi stvaritve individualnih tvorcev, med katerimi so bili mnogi iz mestnega življa.

S tem so pogosto zašli v nedoslednost oziroma niso iz svojega praktičnega ravnanja izvajali ustreznih konsekvenc v teoriji in iz nje izhajajoči klasifikaciji gradiva. Posamezni raziskovalci so seveda spoznali omenjeno nedoslednost in so se ji skušali izogniti tako, da so se po možnosti omejevali na take ljudske stvaritve, ki so bile po njih prepričanju »pristne« ali »avtohtone«.

Toda navzlic vsemu temu so nastajale vedno znova razne težave pri kategorizaciji in klasifikaciji ljudskih pesmi. To se je pokazalo prav tako, ko so uporabili kot podlago za razvrstitev pesmi vsebino tekstov, kot tudi kasneje, ko je prišlo do poizkusov za razvrščanje melodij po enotnih muzičnih kriterijih.

Vse to se je dogajalo zaradi tega, ker je bilo gradivo preveč heterogeno, da bi ga bilo mogoče klasificirati po enotnih vidikih. Osnovni vzrok za te težave je treba iskati v dejstvu, da so bili s klasifikacijo zajeti skoro izključno formalni ali motivni kriteriji, in to pogosto preveč mehanično. Premalo pa so bili upoštevani ali pa so bili sploh zanemarjeni zgodovinski vidiki nastanka, razvoja in preoblikovanja, kar velja zlasti za kontekst razvoja ljudske kulture za določeno dobo v celoti.

V vsakem zgodovinskem obdobju posamezne dežele je bil predvsem določen družbeni sloj (ali tudi več slojev v delovnem sožitju) najbolj aktiven ustvarjalec ustrezne ljudske kulture. In prav družbeni sloj, ki ga označuje določena oblika proizvodnih odnosov nekega zgo-

dovinskega obdobja, daje svojim stvaritvam tisto karakteristiko, ki ga diferencira od predhodne in sledeče družbene epohe. Tako je treba temu ustrezno ločiti tudi zbrano folklorno gradivo, ga razporediti in v skladu s tem kategorizirati po zgodovinsko pogojenih kriterijih in strukturalnih karakteristikah.

Štrekljevo ravnanje je bilo sicer v nekem smislu upravičeno, ni pa upoštevalo kompleksnosti zgodovinskega razvoja. Z navedeno omejitvijo je hotel zajeti predvsem tiste ljudske pesmi, ki so nastale v pogojih fevdalizma. Seveda je gledal na izbor gradiva le s časovnim, ne pa tudi zgodovinsko dialektičnim merilom. Zato se ni zavedal, da pripadajo bajčne in predkrščanske obredne pesmi, ki jih tudi vsebuje njegov obsežni korpus, predfevdalni, kvalitativno drugačni družbeni formi. Prav tako pa je zajel s svojo zbirko tudi nekatere meščanske družabne in druge pesmi, ki so nastale, ko je fevdalizem že odmiral, in ki bi jih bilo treba uvrstiti v posebno historično razvojno skupino. Vse to mu je povzročalo težave in zato so navzlic izvedenim omejitvam pri izbiri gradiva, ki je izviralo iz novejšega časa, nastale razne nedoslednosti pri njegovi razvrstitvi pesmi v skupine.

Razumljivo je, da v Štrekljevi zbirki tudi potem, ko je prevzel uredništvo J. Glonar, niso našle svojega mesta nove delavske pesmi, ki so jih na prehodu v naše stoletje začeli uporabljati in oblikovati industrijski delavci oziroma kmetovalci, ki so prešli v industrijsko proizvodnjo. To se ni zgodilo samo, ker je bila tedaj tvorba novih delavskih pesmi razmeroma neznatna, temveč tudi iz že omenjenih načelnih razlogov.

Nove delavske pesmi so imele svoje značilnosti, ki so nasprotovale estetskemu pojmovanju, izhajajočemu iz klasicizma in romantike. Prav določene zakoreninjene estetske norme in spremenjeni odnosi med individualnimi ustvarjalci in kolektivnim preoblikovanjem so povzročili, da so se mogle zdeti nove pesemske tvorbe tudi izrazno manj kvalitetne. Z drugimi besedami: ker še ni bilo jasne zavesti o izrednih spremembah v odnosih med različnimi ustvarjalnimi procesi, tudi še ni dozorelo spoznanje o kvalitativnih spremembah, ki so nastale kot posledica družbene preobrazbe. Prav spremenjeni družbeni značaj novih delavskih pesmi je bil tako različen od tradicije, da jih upravičeno ni bilo mogoče brez težav uvrstiti med klasične ljudske pesmi.

Že v najstarejših družbenih epohah je bilo petje povezano z delom. Saj se je zlasti petje pri plesanju razvilo v tesni zvezi z delom in je imelo izrazito stimulatívno delovno funkcijo. Pozneje so se primerne delovne pesmi porajale v raznih običajih, tako tudi v verskih obredih in njim ustrezajočih duhovnih pesmih. O delu so pele razne družabne pesmi in plesi v novo nastajajočih mestih. Izrazito delovno stimulatívno funkcijo so imele tako imenovane stanovske pesmi. Vse te delovne pesmi pa so se običajno nanašale na določeno vrsto dela ali na določen

stan; prikazovale so težave pri delu, opevale zadovoljstvo nad delovnimi uspehi itd.

Nove delavske pesmi pa obravnavajo delo na mnogo širši podlagi in se njih tematika ne omejuje vedno samo na neko posamezno delo. Te pesmi zlasti rade poudarjajo človekove pravice, ki izvirajo iz dela, pozivajo na boj za delavske pravice ali vsaj izražajo vero v upravičenost boja za socialno svobodo, skratka, preveva jih zavest o delavskih pravicah in težnja po revolucionarni preobrazbi delovnih odnosov.

V preteklosti so se v pesmih take težnje pojavljale redko, le začasno in podzavestno, tako morebiti že v spevih upornih sužnjev v antičnem svetu, pri nas so brez dvoma vzniknile v pesmih kmečkih puntarjev. V novih delavskih pesmih postane vse to stremljenje zavestno, prav to pa je pogoj za aktivno ustvarjanje nove ljudske kulture. Zato moremo te nove ljudske pesmi označiti po najnaprednejšem delovnem sloju naše zgodovinske epohe, to je po delavskem razredu kot — delavske ljudske pesmi.

Zavestne revolucionarne težnje po nacionalni in socialni svobodi povezujejo tudi partizansko pesem z novo delavsko pesmijo.

Dosedanje raziskavanje partizanskih pesmi je že pokazalo, da jih ni mogoče ustrezno razčleniti in opredeliti v celoti z uporabo zastarelih etnoloških metod, ki se opirajo na zgodovinsko neopredeljeno »ljudskost, pristnost ali avtohtonost«.

Za partizanske pesmi ni bistvenega pomena niti anonimnost niti ni pravilno med njimi iskati nepremostljive razlike med individualno in kolektivno ustvarjalnostjo, to je med umetno in ljudsko tvornostjo. To postane razumljivo, ako pomislimo, da so v narodnoosvobodilnem boju sodelovali napredni ljudje iz vseh slojev naših narodov. Zato je treba partizanske pesmi obravnavati v takem zgodovinskem pretakanju, v katerem so bili vzajemni stiki med različnimi družbenimi sloji v aktivnem in pozitivnem sožitju. V takem sožitju pa se kulturne dobrine mest in podeželja vzajemno oplajajo in dopolnjujejo.

Povezovanje boja za nacionalno samoodločbo z bojem za socialno svobodo v narodnoosvobodilnem boju daje partizanski pesmi posebno mesto med delavskimi pesmimi. Delavski razred Jugoslavije je znal povezati svoje socialne težnje z naprednimi stremljenji ostalih delovnih slojev jugoslovanskih narodov. Tako je tudi partizanska pesem postala verni izraz skupnega boja za narodno in socialno svobodo. Prav zato je partizanska pesem kot ljudska pesem našega časa segla po tradiciji iz najraznovrstnejših virov, in sicer ne samo iz ljudske tradicije podeželja, temveč tudi iz tradicije umetne kulture mest.

Med najstarejšimi viri so pesmi kmečkih puntarjev. Mnoge pobude izhajajo tudi iz epičnih in liričnih pesmi o bojih proti različnim fevdalcem. Le-tem se pridružujejo tudi najraznovrstnejše pesmi iz starejše dobe do najbolj splošno znanih novejših ljudskih pesmi.

Zelo mnogo snovi je črpala partizanska pesem iz ljudskih, kakor tudi ponarodelih in umetnih družabnih in patriotskih pesmi našega

malomeščanstva. Zlasti pogosto je segala po revolucionarnih nacionalističnih pesmih iz bojev za narodno samoodločbo po prvi svetovni vojni in iz bojev proti fašizmu.

Najpomembnejšo in vodilno vlogo pa so imele pri nastanku partizanskih pesmi nove delavske pesmi, ki so se porajale po svetu, pa tudi pri nas. Saj je bil družbeni vzpon našega delavstva tesno povezan z napredkom svetovnega delavskega gibanja. Nove delavske pesmi so se pojavile pri nas že s prvimi začetki našega proletarskega gibanja. Izredno aktivnost so kasneje v tej ustvarjalnosti pokazali partijci in simpatizerji, ilegalci na robiji, demonstranti, štrajkaši, španski borci, konfiniranci idr.

Vrhunec vseh teh prizadevanj se je izoblikoval v narodnoosvobodilnem boju. Kakor je narodnoosvobodilni boj združil delavce, kmete, obrtnike in delovno inteligenco v enotno fronto s svetovnim naprednim revolucionarnim gibanjem, tako pomenijo partizanske pesmi sintezo ljudskih ustvarjalnih sil tistih zgodovinskih epoh in družbenih slojev, ki so jo v revolucionarnem zanosu oblikovali s svojo specifično tradicijo. Ta sinteza pomeni nekaj kvalitativno novega, čeprav je osnovana kvantitativno tudi na tradiciji.

Tudi raziskavanje partizanskih pesmi more prispevati svoj delež pri vnašanju novih pogledov in metod v znanost o ljudski kulturi. Pri tem se vedno znova kaže, da je treba vse pojave ljudske kulture razčleniti historično in jih šele na tej podlagi dalje kategorizirati in klasificirati. Le tako bo mogoče dognati kvalitativne razlike in kvantitativne podobnosti med raznimi značilnostmi na posameznih razvojnih stopnjah ljudske kulture.

Partizanske pesmi vsebujejo nove kvalitete v idejni zasnovi in v splošnem revolucionarnem značaju, kar je tudi značilnost novih delavskih pesmi. To jih vključuje v novo ljudsko kulturo, katere nosilci so delavci, združeni s kmeti, obrtniki in delovno inteligenco v socialistični skupnosti. Tako se partizanska pesem kaže kot važna sestavina v kulturi socialistične epohe v širšem zgodovinskem, geografskem in družbenem okviru.

Po svojih elementih in raznih izraznih sredstvih navezuje partizanska pesem na tradicijo kmečke, meščanske in delavske kulture, prerrojene v narodnoosvobodilnem boju na način, ki je specifičen za razvoj razredne zavesti pri jugoslovanskih narodih v njihovi skupnosti in posameznih sestavinah.

Partizanska pesem torej potrjuje, da je ljudska kultura v posameznih zgodovinskih dobah kvalitativno različna glede na razredni značaj njenega nosilca. Na tej osnovi se ljudska kultura posameznega naroda povezuje z ljudsko kulturo drugih narodov v večjo socialno skupnost, ki jo označuje družbena formacija določene zgodovinske epohe.

Po raznolikosti v povezanosti s tradicijo predhodnih zgodovinskih epoh in družbenih slojev pa se kažejo kvantitativne razlike v ljudski kulturi posamezne dežele v primerjavi z ljudsko kulturo drugih dežel z enako družbeno ureditvijo. Tako je treba ljudsko kulturo neke dežele razčleniti glede na različne zgodovinske dobe v kvalitativnem in kvantitativnem pogledu. Zato je ne smemo označevati kot nekaj prvobitno pristnega in nespremenljivo avtohtonega. Prav tako ni treba tožiti zaradi njenega prilagajanja novim zgodovinskim pogojem in trepetati, da bo končno onemoglo izginila. Tudi se ni treba bati, da bo v dobi socializma prenehala obstajati posebna ljudska kultura. Nasprotno! Prav socializem je izredno naklonjen razvoju ljudske kulture. Toda ljudska kultura socialistične epohe se kvalitativno razlikuje od ljudske kulture predhodnih družbenih formacij. Zato smemo to novo ljudsko kulturo zaradi jasnosti imenovati po njenem najnaprednejšem nosilcu kot — delavska ljudska kultura.

Seveda pa delavska ljudska kultura glede na to, da v njej sodelujejo z delavci tudi kmetje, obrtniki in delovna inteligenca v socialistični skupnosti, ni nekaj enoličnega, uniformnega in nekompleksnega. Nasprotno! Prav raznolika povezanost s tradicijo, pogojena s specifičnim razvojem delavskega gibanja v posamezni deželi kakor tudi v posameznih delovnih slojih tiste dežele zagotavlja, da se bo delavska ljudska kultura razvijala povsod na njej lasten, poseben način.

Vse to postavlja znanost o ljudski kulturi pred nove naloge. Predvsem se ne sme omejevati samo na njeno raziskovanje v davni preteklosti. Nasprotno! Na ustrezen metodološki način mora raziskovati razvoj ljudske kulture tudi v sodobnosti. S tem bo pridobila tudi na aktualnem pomenu za sodobno družbo in njeno izgradnjo v prihodnosti.

Tako se tudi raziskovanje partizanske pesmi, kot tvorbe sodobne delavske ljudske kulture, vključuje v znanost o ljudski kulturi, v kateri se mora obravnavanju duhovne kulture povrniti tisti pomen, ki mu gre. Kajti tudi raziskovanje ljudske duhovne kulture, ki se je ootreslo idealističnih aspektov preteklosti in ki postavlja tudi razvoj te kulture v okvir zgodovinskega družbenega dogajanja, je po svoji metodi materialistično.

To spoznanje pa opozarja na to, da ne bi preveč enostransko dajali prednost raziskavanju ljudske materialne kulture. Kajti tudi raziskovanje materialne kulture ni še samo po sebi materialistično, temveč postane tako šele po ustrezni dialektični metodi historičnega materializma, ki je pogojena v zgodovinskem družbenem razvoju.

Tako je bilo ob obravnavanju naše partizanske pesmi opozorjeno na nekaj problemov v znanosti o ljudski kulturi. Kakor je partizanska pesem imela pomembno vlogo v narodnoosvobodilnem boju, tako nam more tudi še danes dajati mnogo pozitivnih spodbud za splošni družbeni razvoj, in prav posebno še za napredek naše kulture, prosvete in znanosti.

V tej luči pomen raziskavanja partizanske pesmi nedvomno raste. V znanost o ljudski kulturi vnaša deloma nove poglede oziroma pomaga v njej utrjevati splošno materialistično in dialektično metodološko usmeritev ter jo ob strani sodobne napredne historiografije uvršča v krog pomembnih družbenih ved našega časa.

Pozitivni medsebojni odnosi med različnimi naprednimi družbenimi sloji v času narodnoosvobodilne vojne so bili važno gibalno za nastanek partizanskih pesmi. Na tej osnovi moremo razumeti razlike med različnimi vrstami partizanskih pesmi glede na njih različne ustvarjalce in glede raznovrstnega navezovanja na tradicije, kar je povzročilo svojevrsten ustvarjalni proces.

Posebnosti tega procesa postanejo še bolj razumljive, ako se zavedamo, da je sodelovanje novih družbenih sil, kot jih predstavlja delavski razred, ki se zavestno bojuje za pravice, ustvarjene z delom, odločilnega pomena za spoznavanje novih kvalitativnih delavske pesemske ustvarjalnosti.

Produkt te ustvarjalnosti je tudi naša partizanska pesem kot rezultat specifičnega zgodovinskega razvoja, v katerem sta se spojila boj za uveljavljanje narodnega obstoja in narodne samobitnosti z bojem za socialno svobodo, ki je dobila realno vsebino v zavesti delovnih ljudi v pogojih naprednih delovnih odnosov epohe socializma.

Vse to označuje tudi partizansko pesem kot delavsko ljudsko pesem, ki je zrasla kot produkt porajajoče se delavske ljudske kulture.

Résumé

LA CHANSON PARTISANE ET LA SCIENCE DE LA CULTURE POPULAIRE

La chanson partisane est caractérisée, en général, de chanson populaire. Mais cette caractérisation peut signifier, d'une part, l'activité créatrice traditionnelle des masses ouvrières tandis que, d'autre part, on en pourrait voir le point essentiel dans les créations individuelles des poètes et des compositeurs. Mais le public accueille également les deux genres de chansons partisanes. Il n'est pas toujours possible d'établir entre eux des limites nettes, et en effet ils se complètent mutuellement et s'accordent en maintes parties. Jusqu'à présent, les chercheurs de la culture populaire souvent ne classaient pas, parmi les chansons populaires de caractère classique, quelques créations d'origine individuelle et provenant de l'époque récente, quelques-uns fabriquèrent même le terme nouveau de «chansons popularisées». En dépit de cela, il y avait des difficultés dans la classification aussi avec des chansons d'origine plus reculée. Il en faut chercher les raisons dans le fait qu'on avait négligé, dans la recherche, les points-de-vue historiques.

On ne se rendait pas compte, évidemment, des récentes chansons ouvrières. Celles-ci diffèrent des anciennes chansons de travail par ce qu'elles expriment la conscience des droits provenant du travail. C'est la raison de ce qu'on peut les caractériser par le représentant le plus progressif de l'époque historique en question comme chansons populaires ouvrières.

Selon ces définitions sommaires, il faut classer parmi les nouvelles chansons ouvrières aussi les chansons partisans de Yougoslavie. Elles sont caractérisées par le fait que leurs créateurs sont des poètes et des compositeurs individuels, mais qu'elles sont aussi l'objet du procès créateur populaire — de la transformation.

Cependant, les chansons partisans en Yougoslavie sont un phénomène spécifique, vu le développement historique particulier des peuples yougoslaves. Dans la lutte pour la Libération nationale, toutes les masses travailleuses des peuples yougoslaves se sont unies à la classe ouvrière dans un front commun pour la libération nationale et sociale. Une expression fidèle de ces efforts commun est la chanson partisane, qui a absorbé tous les différents éléments de la tradition campagnarde et urbaine.

La recherche des chansons partisans est à même d'introduire des points-de-vue et des méthodes nouveaux dans la science de la culture du peuple. En se rendant compte, d'une juste manière, des changements sociaux, on peut caractériser la culture populaire d'une certaine époque historique selon son représentant progressif. C'est ainsi qu'on peut caractériser la culture populaire contemporaine d'Europe de culture populaire ouvrière. Celle-ci diffère, par sa qualité, de la culture populaire des époques historiques précédentes. Mais la culture populaire ouvrière n'est pas une chose uniforme. Vu l'évolution historique spécifique des différents pays, leur culture populaire contient des différences correspondantes de quantité.